

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSc.03/30.12.2019.I.17.01 RAQAMLI ILMIY KENGASH
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI**

RAIMOV XURSHID MUXTOROVICH

**NOBANK KREDIT TASHKILOTLARINING MOLIYAVIY
XIZMATLARINI TAKOMILLASHTIRISH**

08.00.07 – «Moliya, pul muomalasi va kredit»

**Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy)
DISSERTATSIYASI**

Toshkent shahri– 2025 yil

	KIRISH.....
	IQTISODIYOTIMIZDA NOBANK KREDIT
I BOB	TASHKILOTLARINING MOLİYAVIY XIZMATLARI SIFATINI OSHIRISHNING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI.....
	Nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirishning
1.1.	zarurligi va funksional elementlarining nazariy asoslari.....
1.2.	Respublikamizda nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirishning uslubiy jihatlari va me'yoriy-huquqiy asoslari.....
1.3.	Nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....
	Birinchi bob bo'yicha xulosa.....
II BOB	NOBANK KREDIT TASHKILOTLARINING MOLİYAVIY XIZMATLARI SIFATINI OSHIRISHNING JORIY HOLATI TAHLILI.....
2.1.	O'zbekistonda nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirishning roli va ahamiyati.....
2.2.	Nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirishga ta'sir qiluvchi omillar tahlili.....
2.3.	Nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirishning ekonometrik tahlili.....
	Ikkinchi bob bo'yicha xulosa.....
III BOB	MAMLAKATIMIZDA NOBANK KREDIT TASHKILOTLARINING MOLİYAVIY XIZMATLARI SIFATINI OSHIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....
	Iqtisodiyotni transformatsiyalash jarayonida nobank kredit
3.1.	tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirish bilan bog'liq bo'lgan muammolar.....
3.2.	O'zbekistonda nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirish usullarini takomillashtirish yo'llari.....
	Uchinchi bob bo'yicha xulosa.....
	XULOSA.....
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi).

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi hamda asoslanishi. Jahonda davlatlar makroiqtisodiy muvozanatini hamda shu bilan birga iqtisodiy o'sishini ta'minlashda kredit tizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Bizga ma'lumki, bank bo'lmagan kredit-moliya tashkilotlari milliy bank tizimiga oid bo'lgan qator mayda moliya-kredit bank xizmatlarini taklif qilib, banklar zimmasiga yuklatilgan mas'uliyatli vazifalarni bir qismini bajarish orqali banklarga raqobatchiga aylandi. Xususan, nobank kredit tashkilotlari iqtisodiyotdagi vaqtinchalik bo'sh pul mablag'larni banklar uchun iqtisodiy jihatdan samarasiz hamda hajmi jihatidan kichik bo'lgan riskli aktivlarga joylashtiradi natijada shu yo'l bilan aholining kambag'allik darajasini pasaytirishga moliyaviy ko'mak beradi. "2023-yilda nobank kredit tashkilotlari sektoriga tegishli jami jahon moliyaviy aktivlarining nisbiy ulushi 49,8 foizdan 47,2 foizgacha kamaydi. Rivojlanayotgan bozor iqtisodiyoti mamlakatlarida esa bu ulush biroz oshdi. "World council of credit unions (Butun jahon kredit tashkilotlari konsulligi) mutaxassislari hisob-kitoblariga ko'ra ayrim mamlakatlar aholisini qashshoqlikdan qutqarish maqsadida 5,4 mln. AQSh dollar miqdorida grant mablag'lari jalb qilingan"¹. Mikromoliyaviy xizmatlarga bo'lgan talabning tobora kuchayib borishi nobank kredit tashkilotlari faoliyatini rivojlantirish zarurligidan dalolat beradi.

Jahonda nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlarini kengaytirish hamda rivojlangan davlatlarda orttirilgan boy tajribalarni rivojlanayotgan davlatlar faoliyatida qo'llash imkoniyatlarini kengaytirish orqali ularning faoliyatini samarali tashkil etishga qaratilgan ilmiy izlanishlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Davlatlar o'rtasida iqtisodiy-moliyaviy munosabatlarning o'zgarishi hamda globallashtirish jarayoni ortib borayotgan bir sharoitda, milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda nobank kredit tashkilotlari faoliyatini kengaytirish, mikromoliyaviy xizmatlarni jumladan mikrokreditlar, mikroqarzlar, mikrolizing, faktoring, ipotekani qayta moliyalashtirish xizmatlari bilan bog'liq bo'lgan muammolar bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

¹ Ferreira M. Non-Bank Financing of European Non-Financial Firms www.sciencedirect.com

O‘zbekistonda mikromoliyalashtirish tizimida mikrokredit tashkilotlari hamda lombardlar mijozlarga xizmat ko‘rsatishning an‘anaviy usullaridan foydalanish jarayonlari hanuzgacha davom etayotganligi hamda ushbu jarayon ko‘p bosqichlardan iboratligi natijasida tizimni zamonaviy talablar darajasida rivojlantirish bilan bog‘liq noqulayliklar kuzatilmoqda. Mikromoliyalashning rivojlanishi aholining ish bilan bandligini ta‘minlash hamda turmush farovonligini oshirishga sharoit yaratadi. Ma‘lumki, nobank kredit tashkilotlari, eng avvalo, kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlik sub‘ektlariga mikromoliyaviy xizmatlar ko‘rsatuvchi, jumladan, ma‘lum shartlarda mikrokredit hamda mikroqarz beruvchi tashkilotlar hisoblanadi. Respublikada “nobank kredit tashkilotlari, shu jumladan mikromoliyalashtirish institutlarining etarli darajada rivojlanmaganligi. Buning oqibatida faoliyatini endi boshlayotgan tadbirkorlar qatlamini qamrab oladigan, ularning bosqichma-bosqich bank kreditlarini jalb qila oladigan to‘laqonli biznes darajasigacha «o‘shishiga» imkon yaratuvchi samarali mexanizmlar yaratilmagan. Umumiy kreditlash hajmida nobank kredit tashkilotlari ulushini joriy 0,35 foizdan 2025-yilga kelib 4 foizgacha oshirish”² kabi vazifalar belgilab berilgan. Shuning bilan bir qatorda nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlarini ko‘rsatish borasida ilg‘or xorij tajribalarini sohaga qo‘llash bilan bog‘liq o‘z echimini kutayotgan muammolar mavjudligi hamda nobank kredit tashkilotlari tomonidan ko‘rsatilayotgan moliyaviy xizmatlari bilan bog‘liq muammolarni ilmiy asosda o‘rganish hamda tahlil qilish, ushbu tarmoqni yanada takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi,³ 2020-yil 5-oktyabrdagi PF-6079-sonli “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash hamda uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari

² O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son “2020-2025 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmon. Qonun hujjatlari ma‘lumotlar milliy bazasi, 13.05.2020 y., 06/20/5992/0581-son.

³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi farmoni

to'g'risida"gi,⁴ 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi⁵ farmonlari, 2019-yil 23-iyuldagi PQ-4400-son "Mikromoliyaviy xizmatlar ommabopligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"⁶gi hamda 2017-yil 12-sentyabrdagi PQ-3270-sonli "Respublika bank tizimini yanada rivojlantirish hamda barqarorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari hamda boshqa ushbu sohadagi normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsion tadqiqot muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan hamda texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga mosligi. Dissertatsiya tadqiqoti respublika fan hamda texnologiyalari rivojlanishining "Demokratik hamda huquqiy jamiyatni ma'naviy-axloqiy hamda madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish" ustuvor yo'nalishiga muvofiq bajarilgan.

Muammoning o'rganilgan darajasi. Nobank kredit tashkilotlari moliyaviy xizmatlarining huquqiy asoslarini yaratish hamda metodologiyasini takomillashtirish masalalari bo'yicha tadqiqot ishlari ko'plab etakchi mahalliy hamda xorijiy iqtisodchilar tomonidan o'rganilgan. Xorijiy olimlardan, O.Lavrushin, G.Korobova, A.Sheremet, G.Sherbakova, M.Bor, V.Pyatnenko⁷ hamda boshqalarni keltirib o'tish mumkin.

Mamlakatimiz olimlari hamda mutaxassisleri tomonidan nobank kredit tashkilotlarining faoliyatining turli jihatlari o'rganilgan hamda o'rganish natijalari ularning asarlarida o'z aksini topgan. Bular sifatida Yo.Abdullayev, T.Karaliyev, Sh.Toshmurodov, S.Abdullayeva, Sh.Abdullayeva, A.Omonov, N.Ernazarov,

⁴ 2020-yil 5-oktyabrdagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida farmoni

⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida

⁶ <https://lex.uz/docs/-4435438> O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 23.07.2019 yildagi PQ-4400-son

⁷ Банковское дело: Учебник. перераб. и доп./ Под ред. О.И. Лаврушина. -М.: КНОРУС, 2008. - 768 с.,
Банковское дело: Учебник/ под. ред. д.э.н. проф. Г.Г.Коробовой. - М.: Экономистъ, 2004. - 751 с.,
Финансовый анализ в коммерческом банке/ А.Д.Шерemet, Г.Н.Щербакова. - М.: Финансы и статистика, 2000. –256 с.,
Фраст Стивен М. Настольная книга банковского аналитика. Днепропетровск. Баланс Бизнес Букс, 2006. - 672 с.,
Бор М.З., Пятненко В.В. Стратегическое управление банковской деятельностью. - М.: Финансы и статистика, 1995. -158 С.

N.Sharipova, M.Nazarova⁸ hamda boshqalarni ta'kidlab o'tish mumkin.

Ammo ular tomonidan nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlarini takomillashtirish uning xususiyatlari, mamlakatimizdagi holati hamda rivojlantirish masalalari alohida tadqiqot ishi sifatida o'rganilmagan hamda tahlil etilmagan, ushbu faoliyatni rivojlantirish bo'yicha izlanishlar amalga oshirilmagan, mazkur faoliyat bilan bog'liq chet el tajribalari atroflicha o'rganilmagan.

Dissertatsiya tadqiqotining oliy ta'lim muassasasi ilmiy tadqiqot ishlari rejalari bilan bog'liqligi. Dissertatsiya tadqiqoti Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining "Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida moliya, bank hamda hisob tizimini muvofiqlashtirishning ilmiy asoslari" mavzusidagi ilmiy-tadqiqot yo'nalishi doirasida bajarilgan.

Tadqiqotning maqsadi nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlarini takomillashtirish bo'yicha nazariy hamda amaliy taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari: Dissertatsiya ishining maqsadidan kelib chiqqan holda quyidagi vazifalarni bajarish ko'zda tutilgan:

nobank kredit tashkilotlari faoliyatining mohiyatini ochib berish hamda zarurligini asoslash;

nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlarini tasniflash (klassifikatsiyalash);

rivojlangan dunyo mamlakatlarida nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlarini amalga oshirishning ilg'or tajribalarini O'zbekiston amaliyotida qo'llash bo'yicha taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqish;

nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlarini amaldagi holatini tahlil qilish;

nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlarining hozirgi holatini,

⁸ Абдуллаев Ё., Қоралиев Т., Тошмуродов Ш., Абдуллаева С. Банк иши. Ўқув қўлланма. – Т.: IQTISOD-MOLIYA I, 2019 й. – 548 бет., Абдуллаева Ш.З. Банк рисклари ва кредитлаш. –Т.: Молия, 2002. – 304 б., Омонов А., Эрназаров Н., Шарипова Н. Нобанк кредит ташкилотларда бухгалтерия ҳисоби. Ўқув қўлланма. –Т.: Иқтисод-молия, 2013. 72 бет., Муслима Назарова, Ўзбекистон Республикасида микрокредит ташкилотларнинг ҳуқуқий асослари ва уларнинг амалдаги ҳолати таҳлили Iqtisodiyot va ta'lim: Tom 23 Soni 4 (2022): Iqtisodiyot va ta'lim.

uning iqtisodiyotdagi o'rnini hamda rolini hamda rivojlantirish bilan bog'liq muammolarni aniqlash;

nobank kredit tashkilotlarining potensialidan qay darajada foydalanilayotganligini tahlil qilish;

nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlarini takomillashtirish yuzasidan amaliy taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning ob'ekti. Nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari tadqiqot ob'ekti bo'lib hisoblanadi.

Tadqiqotning predmeti. Nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlarini ko'rsatish jarayonida sodir bo'ladigan iqtisodiy munosabatlardan iborat.

Tadqiqotning usullari. Tadqiqotni amalga oshirishda mantiqiy hamda tarkibiy tahlil qilish, guruhlashtirish, abstraksiyalash, empirik tahlil, o'zaro hamda qiyosiy taqqoslash ilmiy prognozlash, iqtisodiy-statistik, grafik-tahlil hamda usullaridan foydalaniladi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

mikromoliya tashkiloti tomonidan mavjud bo'lgan har bir mijoz talabi o'zgarishini o'rganib, ularning moyilligini oshirish maqsadida individual guruhlariga bo'lgan holda aloqalar o'rnatish taklifi ishlab chiqilgan;

bank xizmatlari qamrovini kengaytirish orqali mijozlar sonini orttirish maqsadida qishloq xo'jaligida band bo'lgan aholi qatlamlari uchun kompleks moliyaviy xizmatlar paketini joriy etish taklifi asoslangan;

mikromoliya tashkiloti o'z faoliyatini kengaytirishi hamda daromadini oshirish maqsadida o'ziga xizmat ko'rsatayotgan tijorat banki bilan shartnoma asosida uning to'lov agenti vazifasini bajarishni yo'lga qo'yish taklif etilgan;

banklar tomonidan mikromoliya tashkilotlariga kredit ajratishda, ularning ko'rsatilgan mikromoliya xizmatlari bo'yicha talab qilib olish huquqini garovga olish taklifi isbotlangan.